

ДИВЕРСИЯ И ВРЕДИТЕЛСТВО ПО БЪЛГАРСКОТО НАКАЗАТЕЛНО ПРАВО

Борис Велчев

SABOTAGE AND SUBVERSIVE CRIMES TO THE BULGARIAN CRIMINAL LAW

Boris Velchev

Abstract: The article is dedicated to the problem of sabotage and subversive crimes. A short survey of the academic views on the problem, as well as the jurisprudence, is made. Finally, a suggestion is put forward to preserve the provision of Art. 106 of the Criminal Code in the future criminal legislation and to give up the provision of Art. 107.

Key words: crimes against the State, sabotage, subversive crimes.

Обсъждането на проекта за нов НК през последните няколко месеца събуди интереса към някои позабравени състави. Независимо че проектът на нов НК не беше приет, очевидно е, че предстои сериозна законодателна промяна в областта на наказателното право, която да го модернизира и превърне в по-ефективен инструмент за противодействие на престъпността. В контекста на тази предстояща промяна, независимо дали ще бъде извършена с нов НК, или с изменения в действащия закон, въпросът за съставите с политически характер ще стане актуален. Това позволява да бъдат изказани някои предварителни мнения по съдържанието на Глава първа от НК, включително и по въпросите на диверсията и вредителството и тяхното място в съвременната правна уредба на престъпленията против републиката.

1. Общи бележки

В Раздел трети на Глава първа от НК са уредени две престъпления, насочени против икономическата основа на властта – диверсия и вредителство.

Основанието да бъдат уредени в един раздел е общият им непосредствен обект на посегав-

телство. И двете престъпления засягат икономическата основа на властта, разбираана исторически като икономическа основа на власт, основана на принципите на господство на публичната собственост и плановата икономика. Диверсията засяга обществените отношения, свързани с икономическата основа на властта посредством посегателство върху вещи публична собственост, докато вредителството постига тази цел посредством негативно манипулиране на икономически отношения, в които държавата участва. Ако я нямаше особената противодържавна цел при тези престъпления, диверсията щеше да намери своето систематично място в Глава пета от НК, а вредителството – в Глава шеста.

Няма спор, че към 1968 година държавата е основен икономически субект. Тя не само практически притежава основната собственост върху средствата за производство, но и чрез плановото стопанство провежда идеологически оцветена икономическа политика. Тази политика има нужда от своята наказателноправна защита, осигурена от съставите на чл. 106¹ и чл. 107 НК²

¹ Чл. 106. (Доп. – ДВ, бр. 50 от 1995 г., изм., бр. 153 от 1998 г.) Който с цел да отслаби властта или да ѝ създаде затруднения унищожи или повреди обществени сгради, строежи, инсталации, съоръжения, транспортни или съобщителни средства или друго значително обществено имущество, се наказва за диверсия с лишаване от свобода от пет до петнадесет години, а в особено тежки случаи – с лишаване от свобода двадесет години, с доживотен затвор или с доживотен затвор без замяна.

² Чл. 107. Който с цел да отслаби властта или да ѝ създаде затруднения разстройва или подравя промишлеността, транспорта, селското стопанство, паричната и кредитната система, други стопански отрасли или отделни стопански предприятия, като използва държавни учреждения, стопански предприятия или обществени организации, като възпрепятства тяхната дейност, или като не изпълнява възложените му важни стопански задачи, се наказва за вредителство с лишаване от свобода от три до десет години, а в особено тежки случаи – с лишаване от свобода от пет до петнадесет години.

Първият въпрос, който следва да бъде поставен при анализа на тези два състава е дали изобщо обществените отношения, заради които са били създадени разпоредбите на чл. 106 и чл. 107 НК продължават да съществуват и сега.

Едва ли някой може да оспори съвременната роля на държавата в икономиката на страната. Тази роля е и конституционно закрепена в определени области, в които държавата има изключителни права³. Същевременно, в настоящите условия, при които икономиката на Република България се основава на свободната стопанска инициатива, ролята на българската държава в стопанските процеси не може да се сравнява с ролята на държавата преди половин век.

Въпреки това, не може да се отрече, че има посегателства върху икономиката, които по последиците си могат да постигнат противодържавни, по естеството си политически, цели. Няма съмнение, че взривът или палежът на една голяма публична сграда, извършени с цел да се отслаби държавата или да ѝ се причинят затруднения е деяние, което може да постигне тази цел. Примерите могат да бъдат продължени, но ми се струва, че запазването на диверсията и вредителството, и особено на диверсията като престъпление, си струва да бъде обсъден.

Проектът на нов НК предвижда да бъде премахнат съставът на вредителството. Диверсията е уредена като изменническо престъпление. Наказание лишаване от свобода от пет до петнадесет години е предвидено за онзи, който „с противодържавна цел унищожи или повреди сграда, строеж, инсталация, съоръжение, транспортно или съобщително средство или друго значително имущество. Предвиден е и по-тежко квалифициран състав в случаите, когато деянието представлява особено тежък случай⁴.

2. Диверсията по чл. 106 НК

Диверсията е уредена в чл. 106 НК. Неин субект може да бъде всяко наказателноотговорно лице. Изпълнителното деяние на престъплението има две форми.

Първата от тях се изразява в унищожаване на определено имущество. Това понятие отдавна е изяснено и в теорията, и в практика по повод

престъплението по чл. 216 НК и се свежда до такова засягане на съответния предмет, което го прави абсолютно негоден за използване по неговото основно предназначение. Втората форма е повреждането. На свой ред то може да бъде дефинирано като такова засягане на предмета, което го прави временно или частично негоден за употреба по основното му предназначение⁵.

Предмет на престъплението могат да бъдат обществени сгради, строежи, инсталации, съоръжения, транспортни или съобщителни средства или друго значително обществено имущество. По замисъла на законодателя, само общественото имущество възплащава отношенията, свързани с държавата в икономиката, поради което *de lege lata* не може да се извърши диверсия, която да засегне имущество, което не принадлежи на държавата, общините, кооперациите, обществените организации и на другите юридически лица, в които те участват⁶.

От субективна страна престъплението се извършва само при пряк умисъл и преследва специална цел – да отслаби властта или да ѝ създаде затруднения. Съдържанието на тези две форми на противодържавната цел е същото, както и при изменята.

Предвиденото наказание е от пет до петнадесет години лишаване от свобода, а в особено тежки случаи – лишаване от свобода в размер на двадесет години или доживотен затвор от двата вида.

Съставът на чл. 106 НК е останал във вида, в който е бил приет през 1968 година. Единствените промени, правени в разпоредбата, са се отнасяли до наказанието и по-точно – до замяната на предвиденото смъртно наказание с доживотен затвор.

Съставът на диверсията от 1968 г. стеснява приложното ѝ поле в сравнение със съответния състав, уреден в чл. 86 от Наказателния закон от 1951 година. Целите, предвидени в състава на чл. 86 НЗ, са били стеснени, като от тях са отпаднали затрудняването на продоволствието в страната, внасянето на смут в обществото и подравянето на авторитета на властта. Отпаднало е и разграбването на имущество като форма на изпълнителното деяние. Списъкът на възможните предмети

³ Чл. 18 от Конституцията

⁴ Чл. 303 от проекта за нов НК.

⁵ В теорията това разбиране е изложено от Ненов. Виж **Ненов, Ив.** Наказателно право. Особена част. Т. I, С. 1965 г., с. 114–115.

⁶ Чл. 93, т. 4 НК.

е бил редуциран, като особено впечатление прави, че съставът на диверсията от 1951 година е допуснал предмет на посегателството да е не само обществено имущество, но и „други материали, служещи за обществено ползване”. Акцентът тук е не върху формата на собствеността на съответния обект, а преди всичко върху предназначението му, което трябва да обслужва обществени потребности.

По прилагането на състава на диверсията не е формирана особена съдебна практика. Решения на Върховния съд прокарват разлика между диверсията и палежа по чл. 330 НК, като виждат разликата в целта на дееца, в предмета, който при палежа може да бъде и частно имущество, и в различния обект на посегателството⁷. Практиката указва и че диверсията е довършена когато посегателството е насочено срещу значително държавно имущество, без да е необходимо да са настъпили тежки последици или вреди⁸.

Диверсията не е била обстойно анализирана и в теорията. Ненов подчертава, че тъй като законът не посочва начините, по които могат да се причинят унищожаването и повреждането, то е възможно субстанцията на съответните предмети да бъде засегната с всички възможни методи – общоопасни или с единично въздействие⁹. Той подчертава, че това престъпление може да извърши в идеална съвкупност с убийството или причиняването на телесни повреди на граждани.

Манчев счита, че под израза „други материали” трябва да се разбират други значителни обекти на социалистическата собственост¹⁰. В останалите си виждания за диверсията, той не се отличава съществено от изразените от Ненов позиции.

Гиргинов прави анализ на състава и сочи на съотношението му с престъплението по чл. 216 НК, като се придържа в общи линии към позициите на Ненов¹¹.

Диверсията не е непозната и за чуждото наказателно право.

Състав на диверсионно престъпление може да бъде открит в НК на Русия. В чл. 281 е уредено престъпление, изразяващо се във взривяване, палеж или други действия, насочени към разру-

шаване или повреждане на предприятия, съоръжения, обекти на транспортната инфраструктура, транспортни и комуникационни средства с подравнянето на икономическата сигурност и отбранителна способност на Руската Федерация. Предвиден е и тежкоквалифициран състав, в случаите, в които диверсионните действия са довели до отнемането на човешки живот.

Такова престъпление познава и германското наказателно право, което предвижда лишаване от свобода до пет години за унищожаване или повреждане на пощенски и транспортни и комуникационни съоръжения, съоръжения за публичното снабдяване с вода, електричество и топлиенергия, както и за затрудняване на държавни структури или на обекти, осигуряващи публичната сигурност или ред. Изисква се престъплението да бъде извършено с цел да се засегне националната сигурност на Германия¹².

Давам си сметка, че като престъпление, съставът на диверсията звучи архаично. Създаден в различно историческо време, този състав понякога буди и недоумението на студентите, които трудно си представят, че чрез посегателство върху собственост могат да се постигат политически цели. Същевременно никой не оспорва, че чрез подобни посегателства могат да се постигнат други, също тъй политически цели, при престъплението тероризъм по чл. 108 НК. Освен това, нека си представим и една конкретна хипотеза. Нека приемем, че съставът на диверсията бъде отменен и след това едно лице извърши палеж или взрив на значително обществено имущество (напр. пътни съоръжения), именно с противодържавна цел. За неговото деяние, в отсъствието на чл. 106 НК ще могат да се приложат съответните разпоредби на чл. 330 НК и чл. 333 НК. В други хипотези ще бъде приложен чл. 216, ал. 4 НК. Особената противодържавна цел на дееца ще има правно значение единствено при преценката на отегчаващите отговорността обстоятелства. Същевременно, при реално осъществяване на подобни действия, властта действително може да бъде отслабена. Разбирам, че подобен резултат не се съдържа и в действащата разпоредба на чл. 106 НК, но ми се струва, че при някои престъпления

⁷ Напр. Решение на ВС № 6 от 1982 г., I н.о.

⁸ Вж. Решение на ВС № 60 от 1985 г., II н.о.

⁹ **Ненов, Ив.** Цит. съч., с. 115. Тук трябва да се има предвид, че коментарът на Ненов се отнася до диверсията по чл. 86 НЗ.

¹⁰ **Манчев, Н.** Престъпления против Народната Република. С.: Наука и изкуство, 1959, с. 146–151.

¹¹ **Гиргинов, Ант.** Наказателно право. Особена част. С.: Софи-Р, 2005, с. 41–43.

¹² Чл. 88 от НК на Германия.

специалната цел променя качествено престъпната дейност и оправдава самостоятелен състав. Това е един от тези случаи, поради което бих препоръчал да не се пристъпва към премахване на текста за диверсията.

Ако съставът бъде запазен, наложително е той да бъде осъвременен. Това е особено важно с оглед на предмета на диверсията – общественото имущество, който е определен в чл. 93, т. 4 НК.

Напълно разбираемо е, че по времето на създаването на разпоредбата държавата е могла да бъде засегната единствено чрез посегателство върху публична собственост. Това положение чувствително се е променило в условията на пазарна икономика и разнообразни форми на собственост. Успоредно с това, и сега няма съмнение, че унищожаването на значими обекти, които обслужват публични функции, независимо от формата на собственост върху тях, също могат да засегнат обществените отношения, свързани с държавата. Предметът на диверсията, следователно, следва занапред да бъде определян не с оглед на формата на собственост, а с оглед на публичните потребности, които той задоволява и тяхното значение за обществото.

Струва ми се основателно като възможен предмет на диверсията да бъдат запазени сградите, инсталациите, промишлените съоръжения, транспортните и съобщителните средства. Тяхното значение за задоволяването на публични нужди не може да бъде отречено. Тъй като списъкът на възможните предмети на диверсията не може да бъде изчерпателен, той трябва да бъде съставен от две части. В първата част е необходимо, както и досега, да се посочат отделни обекти на диверсия, които да установят стандарт за тълкуването и разбирането на втория (субсидиарен) елемент – друго имущество, задоволяващо значими обществени потребности.

Осъвременяването трябва да се потърси и в още една посока. Естеството на престъпната дейност при диверсията, с оглед на използваните средства, поражда опасност за живота на хората. Ако в резултат на унищожаването или повреждането на някакви съоръжения бъде причинена смърт, това обстоятелство не бива да остава несъставомерно по чл. 106 НК. То трябва изрично да бъде предвидено в състава.

Ако трябва да обобща – според мен диверсията не е загубила своята обществена опасност. Тя засяга обществените отношения, свързани със

задължението на държавата да опазва особено значимите обекти, задоволяващи публични потребности. Посегателството върху тази функция на държавата е от естество да отслаби властта и да ѝ създаде затруднения. Ако съставът бъде осъвременен с оглед на неговия предмет и съставомерните последици, той може да изпълни своето предназначение. Поради това бих предложил следната редакция на чл. 106 НК „Който с цел да отслаби властта или да ѝ създаде затруднения унищожи или повреди сгради, инсталации, промишлени или други съоръжения, транспорти или съобщителни средства или друго имущество, задоволяващо значими обществени потребности се наказва за диверсия с лишаване от свобода от пет до петнадесет години, а в особено тежки случаи, както и когато е причинена смърт на едно или повече лица – с лишаване от свобода до тридесет години, доживотен затвор или доживотен затвор без замяна”.

Тук искам да направя още една уговорка. По-долу ще се опитам да аргументирам липсата на осезаема полза от запазването на състава на вредителството по чл. 107 НК. Ако такава идея бъде приета, то ще предопредели съдържанието на раздел трети на Глава първа от НК да съдържа само един състав – този на диверсията. Това ми се струва недостатъчно, за да оправдае наличието на отделен раздел и да обуслови самостоятелен вид обект на посегателство. Според мен съставът на диверсията по своя обект разкрива значителни прилики с изменническите престъпления и може да бъде отнесен в раздел първи на Глава първа от НК.

3. Вредителството по чл. 107 НК

Ако диверсията е престъпление, които има своя чисто криминален аналог в унищожаването и повреждането на чужди вещи по чл. 216 НК, то вредителството е специфичен вид стопанско престъпление, извършено с противодържавна цел. За разлика от диверсията, при него деецът не посяга пряко върху вещи, а по негативен начин манипулира стопански процеси с обществено значение.

Във вида, в който съществува сега, разпоредбата на чл. 107 НК за вредителството е създадена през 1968 г. и не е променяна оттогава. Тя съчетава в себе си разпоредбите на чл. 85 и чл. 87 от Наказателния закон¹³. Както вече посочих, проектът за нов НК не предвижда състав на вредителство.

¹³ От 1951 г.

Съдебна практика по чл. 107 НК не ми е известна.

В литературата този състав е бил анализиран основно от Ненов.

Той определя вредителството като престъпление против социалистическото стопанство, негови отрасли или отделни предприятия. Вредителството, за разлика от саботажа, който по това време е предмет на отделен състав, е дефинирано като активна противодържавна дейност. Нейното съдържание се свежда до неправилното провеждане на стопанско-организаторската функция на държавата. Изпълнителното деяние според Ненов има две форми, които се различават по своята степен на отрицателно въздействие. Подравянето е подкопаване, „дезориентиране на стопанската дейност”, свързано с известно структурно засягане на съответното звено на стопанската организация, което е направено изцяло или отчасти „негодно за действие”. На свой ред, разстройването като форма на изпълнителното деяние е определено като „едно функционално смущение”, не свързано със структурно засягане на стопанската организация. Ненов подчертава, че по действащата тогава разпоредба относно вредителството, то може да се осъществи по два начина. Първият е отвътре – от лица, които заемат съответните длъжности. Вторият начин е свързан с активната съпротива срещу държавната стопанска политика и се осъществява от лица извън стопанския и държавния апарат, които спъват дейността на учреждения или стопански организации.

Саботажът е дефиниран от Ненов като пълно или частично неизпълнение на възложени стопански нареди или задачи, извършено с контра-революционна цел. Според него, саботажът е посегателство върху икономическата основа на държавата. Субектът на това престъпление е лице, натоварено с определени задължения да осъществява дейности със стопански характер. Не е необходимо това да са органи на власт или длъжностни лица – субект на престъплението могат да бъдат обикновени работници или дори частни лица, на които са възложени някакви стопански задачи. Според Ненов изпълнителното деяние може да се изрази в две основни форми. Първата е в активно поведение за осуетяване на изпълнението или за лошо или несвоевременно изпълнение на стопанските задачи. Втората може да се

изрази основно в бездействие, чрез пасивна съпротива. Съставът не изисква да са настъпили някакви особени вредни последици, поради което според Ненов има формален характер¹⁴.

Подобни възгледи, както за вредителството, така и за саботажа, изразява и Манчев¹⁵. По-детайлно разгледаната от него съдебна практика се отнася до отменена правна уредба и е несъотнесима към настоящата работа.

Гиргинов описва вредителството като резултатно престъпление, което поглъща умишлената безстопанственост. Според него разстройването на стопански отрасъл или на отделно стопанско предприятие води до намаляване на годността за работа на съответния предмет на посегателство, а подравянето му – до пълна или частична негодност на предмета. Той прави и кратък анализ на способите за извършване на престъплението, като ги разграничава с оглед на принадлежността на деца към съответните стопански структури¹⁶.

Обектът на това престъпление трудно може да бъде определен. Ако към годината на своето създаване съставът на чл. 107 НК е защитавал обществените отношения, свързани с икономическата основа на властта, в наши дни това трудно може да бъде споделено. Икономическата основа на съвременната българска държава е построена на конституционни принципи, които са качествено различни от тези, съществували през 1968 година. Свободната стопанска инициатива, прокламирана от чл. 19 на Конституцията, съставлява новата икономическа основа на държавността. Няма как свободната стопанска инициатива да бъде засегната от посочените в чл. 107 НК форми на изпълнително деяние, с оглед предвидените в състава начини на тяхното осъществяване. Това поставя под съмнение смисъла от съществуването на състава на чл. 107 НК. Ако един състав няма свой собствен обект, ако не защитава значими обществени отношения, той се превръща в празна разпоредба.

Не виждам смисъл от състава на чл. 107 НК в наши дни. Липсата на обект прави този състав ненужен, а неговия анализ – безпредметен.

Не мога да не спомена идеите от последните месеци този състав да бъде приложен по отношение на разпространяването на неверни

¹⁴ Ненов, Ив. Наказателно право. Особена част. Т. I. С., 1956, с. 101–113.

¹⁵ Манчев, Н. Цит. съч., с. 133–145 и с. 152–164.

¹⁶ Гиргинов, Ант. Цит. съч., с. 43–46.

твърдения за стабилността на банковата система, които биха могли да предизвикат паника сред гражданите, те да започнат масираното теглене на своите депозити и оттам – да предизвикат икономическо напрежение в държавата. Няма съмнение, че *de lege lata* разстройването или подравянето на паричната и кредитната система може да бъде форма на изпълнителното деяние на вредителството. Същевременно, разпространението на неверни твърдения за банковата стабилност може да бъде вредителство единствено, ако е осъществено със специалната противодържавна цел, предвидена в чл. 107 НК. Идеята това обстоятелство да бъде пренебрегнато и да се образуват наказателни производства по чл. 107 НК, а едва после в рамките на разследването да се установи, дали е налице специалната цел, е форма на злоупотреба с наказателното право. Фактът,

че подобно деяние може обективно да разстрои икономиката на страната не означава непременно, че е извършено с тази цел. Ако законодателят реши, той трябва да създаде специален състав за причиняването на „банкова паника”. Лично аз съм скептичен в оценката си за ползата от такъв състав.

Иначе, тези разсъждения – за теоретичната възможност *de lege lata* разпоредбата на чл. 107 НК да бъде използвана при противодействието на предизвикана банкова паника с противодържавна цел не са достатъчни, за да оправдаят запазването на този състав. Държавата има и други начини да защити банковата си система, а ако реши да го прави с наказателноправни средства, те трябва да дават възможност да бъдат обхванати и други случаи, извън крайната хипотеза за непременно преследване на противодържавна цел.